

מסורות

מחקרים במסורות הלשון ובלשונות היהודים

כרך יט-כ

בעריכת

דוד מ' בונים ועפרה תירוש־בקר

ירושלים ה'תשע"ט

תוכן העניינים

ה		פתח דבר
1	עוללות שהיו לפרי הילולים	נחם אילן
15	הרכיב העברי בידיש החרדית בישראל ובארצות הברית: התרחקות לקסיקלית	דלית אסולין
39	על שימוש ייחודי במילה עברית בשרח המערבי למקרא	משה בר-אשר
49	הסולִיטָרִיאוֹ, שימושיו וגלגוליו	דב הכהן
69	בין לשונם של "טעוני טיפוח" ל"עברית מזרחית": בחינה היסטורית וסוציולינגוויסטית	יהודית הנשקה
91	"ספור הנס לחנוכה יסדתיהו אני ובני ידידי": מקור ועיבוד לפיוט "מי כמוך" לחנוכה מאת ר' רפאל אהרן מונסוניגו ובנו ר' ידידיה	רחל חיטין-משיח ותמר לביא
107	שני סיפורים ערביים-יהודיים עממיים מהגניזה	רחל חסון
151	בתי שיר ערביים בשירות הבלשנות העברית והפילוסופיה היהודית בימי הביניים	יוסף יובל טובי
175	"ישלח מלכי איש מלאכי": שיר חתונה דו-לשוני, עברית וצרפתית עתיקה	יעקב ישראל סטל וסיריל אסלנוב
183	אוצר המילים הייחודי בערבית היהודית שבפי הקראים במצרים במאה העשרים	גבריאל מ' רוזנבאום
209	דרכי תרגום הבינוני בתרגומים איטלקיים-יהודיים של חתימות הברכות בתפילת שמונה-עשרה	מיכאל ריז'יק

239	שקיעים אשכנזיים בעברית המדוברת של ראשית שנות השישים	יעל רשף ועינת גונן
265	הגדת סיאטל בלאדינו: בין מסורת לשינוי	אורה (רודריג) שורצולד
IX		תקצירים באנגלית

כתובות המחברים המשתתפים בכרך זה

פרופ' נחם אילן, המכללה האקדמית חמדת הדרום, nahem.ilan@gmail.com | ד"ר דלית אסולין,
החוג ללשון העברית, אוניברסיטת חיפה, dalitassouline@gmail.com | פרופ' משה בר-אשר,
החוג ללשון העברית, האוניברסיטה העברית בירושלים, moshe.bar-asher@mail.huji.ac.il | ד"ר
דב הכהן, המחלקה לספרות עם ישראל, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן, dkcohen@neto.net.il |
פרופ' יהודית הנשקה, החוג ללשון העברית, אוניברסיטת חיפה, henshke@gmail.com | פרופ'
רחל חייטין-משיח, מכללת לוינסקי לחינוך, rachelmashiah@gmail.com | ד"ר תמר לביא,
המכללה האקדמית חמדת הדרום, lavitamar@gmail.com | ד"ר רחל חסון, אוניברסיטת בן-גוריון
בנגב, rachel.hasson@mail.huji.ac.il | פרופ' יוסף יובל טובי, החוג לספרות עברית והשוואתית,
אוניברסיטת חיפה, yoseftobi@gmail.com | יעקב ישראל סטל, רח' חיי אדם 28, ירושלים,
alfabita99@gmail.com | פרופ' סיריל אסלנוב, אוניברסיטת אקס-מרסיי (AMU); המכון האוניברסיטאי
של צרפת (IUF); האוניברסיטה הממלכתית של סנקט-פטרבורג, msaslan@mail.huji.ac.il | פרופ'
גבריאל מ' רוזנבאום, החוג לשפה וספרות ערבית, האוניברסיטה העברית בירושלים, gabicairo@
gmail.com | פרופ' מיכאל ריז'יק, המחלקה ללשון העברית וללשונות שמיות, אוניברסיטת בר-אילן,
רמת גן, mryzhik76@gmail.com | פרופ' יעל רשף, החוג ללשון העברית, האוניברסיטה העברית
בירושלים, yael.reshef@mail.huji.ac.il | ד"ר עינת גונן, החוג לתרבות העברית, אוניברסיטת תל-
אביב, gonene@post.tau.ac.il | פרופ' אורה (רודריג) שורצולד, המחלקה ללשון העברית וללשונות
שמיות, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן, ora.schwarzwald@biu.ac.il

”ספור הנס לחנוכה יסדתיהו אני ובני ידידי”

מקור ועיבוד לפיוט ”מי כמוך” לחנוכה

מאת ר' רפאל אהרן מונסוניגו ובנו ר' ידידיה

ר' רפאל אהרן מונסוניגו (1760–1840) חי בעיר פאס שבמרוקו ושימש בה רב ודיין. הוא הותיר אחריו כמה חיבורים הלכתיים, וכן את החיבור ”נאות מדבר”, המחזיק שמונים ושישה פיוטים ועשרים ואחת איגרות מחורזות מפרי עטו.¹ ר' ידידיה מונסוניגו (1799–1867), צעיר בניו של ר' רפאל אהרן, התמנה תחת אביו לרבנות. הוא כתב חיבורים רבים בתחום ההלכה ואף עסק בפייטנות, אך רק בודדים משיריו שרדו. שניים מהם, ”ה' אלהים מחסיי”, ו”הלל פי בניב שפה ברורה”, הנושאים את שמו באקרוסטיכון, נשתמרו בכתב היד ”נאות מדבר”. פיוט נוסף שהשתמר בכתב היד ונושא באקרוסטיכון את שמו הוא ”מי כמוך” לחנוכה, הפותח במילים ”אלהים צבאות גדל-כח ועוצמה”. הפיוט אינו נושא תאריך, ואף על פי כן אפשר לקבוע שנכתב בפאס שבמרוקו במחצית הראשונה של המאה התשע-עשרה. לאחרונה פרסם יוסף תדגי את הפיוט הזה בתוספת ניקוד ובלוויית הקדמה רחבה, ביאור ומקורות.² הגרסה שהביא תדגי יצאה לאור ”על יסוד כתב יד אוטוגרף בידי אחד מצאצאי הרב, שנשא אף הוא את השם ר' ידידיה מונסוניגו (1907–1994)”,³ וקודם לה השיר ”אַנְי הַיּוֹם אַבְרָהָם” (לחנוכה) מאת ר' רפאל אהרן מונסוניגו.

במאמרנו נציג את הפיוט ”אלהים צבאות גדל-כח ועוצמה” בגרסת המקור על פי צילום כתב היד ”נאות מדבר” ונעמוד על תהליך שכתובו. כמו כן נדון בהבדלים בין שתי הגרסאות ונברר את שאלת ייחוסו של הפיוט לר' ידידיה מונסוניגו.⁴

- 1 צילום של כתב היד הזה מסר הרב פרופ' משה עמאר לידי תמר לכיא, והוא נמצא בידינו בשלמותו.
- 2 תדגי, מי כמוך לחנוכה.
- 3 שם, עמ' 208.
- 4 על ר' רפאל אהרן מונסוניגו ראו חייטין-משיח ולכיא, איגרות מחורזות, עמ' 37–42; לכיא, שירים ופיוטים, עמ' 11–14; תדגי, מי כמוך לחנוכה, עמ' 209–210; על ר' ידידיה מונסוניגו

על פיוטי "מי כמוך"

הפיוט "מי כמוך" צמח במזרח. בראשיתו הוא היה פיוט קצר בן ארבעה טורים והשתלב במערכת היוצר⁵, אך בספרד הוא התפתח ונעשה פיוט סיפורי ארוך. במתכונתו הספרדית הוא שולב בברכת הגאולה, שכן הוא סיפר את מעשה בריאת העולם והשתלשלות הדורות מראשיתם ועד נס יציאת מצרים. פריצה של המתכונת הסיפורית הקבועה נמצא בפיוטו של רבי יהודה הלוי "אָדוֹן חֶסֶדָּהּ בַּל יַחְדַּל" לשבת זכור. הלוי, שחיבר כתריסר פיוטי "מי כמוך" בדרך הספרדית הרגילה, סטה ממנהגו ושורר בפיוטו לשבת זכור (על פי העניין וההקשר) את סיפור המגילה ונס פורים. פיוטו זה של הלוי התחבב על הקהל והשתמר בסידורים ספרדיים, בסידורים בנוסח עדות המזרח ובסידורים בנוסח בני תימן, וברבות הימים הפך מופת למשוררים ואף תורגם לערבית.⁶ בעקבותיו נכתבו פיוטי "מי כמוך" על ניסים אחרים שאירעו לעם ישראל, דוגמת נס החנוכה,⁷ ואף התחברו פיוטים במתכונת זו על נס והצלה בקהילות ישראל. פיוטי "מי כמוך" הסיפוריים בגלגוליהם השונים, החל מהפיוט הספרדי, כתובים ברובם במבנה קבוע: הם פותחים במוטו "מִי כְמוֹךָ וְאֵין כְּמוֹךָ / מִי דוֹמֶה לְךָ וְאֵין דוֹמֶה לְךָ", ולאחריו שזורות מחרוזות מרובעות טורים בתבנית מעין-אזורית:⁸ שלושת הטורים הראשונים חורזים זה בזה, והטור הרביעי ככל מחרוזת הוא שיבוץ המסתיים במילת קבע. הפיוטים מצטיינים באקרוסטיכון ארוך, לרוב בעל רצפים שונים של א—ב וחתומת המחבר.⁹ המשקל בסוגה זו אינו מכוון, והדברים ידועים.¹⁰

- 1 ראו תדגי, מי כמוך לחנוכה, עמ' 210–212; היטין-משיח ולביא, ידידיה. וראו במקורות הללו ביבליוגרפיה נוספת על שני האישים.
- 2 ראו פליישר, היוצרות, עמ' 575–591.
- 3 ראו תירוש-בקר, מי כמוך.
- 4 כזה הוא הפיוט "אודה שמך יי כי פדית אותי" מאת ר' ישראל נג'ארה; ראו נג'ארה, זמירות ישראל, עמ' 379–397. גם חכמי צפון אפריקה כתבו על נס החנוכה במתכונת "מי כמוך". שני פיוטים כאלה פרסם ר' יוסף משאש בספרו "נר מצוה": "אלהים מה יקר חסדך" ו"אדון חסדך אקרא בגרון". הפיוט "אדון חסדך אקרא בגרון" יוסד (כעדות המחבר) על אֲדָנִי "מי כמוך" לחנוכה הכתוב בערבית.
- 5 להגדרת שיר מעין-אזור ראו חזן, תורת השיר, עמ' 47 ואילך. ויש הגדרות אחרות, ראו למשל אליצור, שירת החול, ג, עמ' 111–113.
- 6 פייטני "מי כמוך" ייחסו לאקרוסטיכון חשיבות רבה, ולא בכדי; פליישר (היוצרות, עמ' 576) כתב: "מופלאים [...] סדרי האקרוסטיכונים בפיוטי המי כמכה. כל פיוטי המי כמכה המובהקים בנויים על אקרוסטיכונים סטרופיים, כלומר על מטבעות א"ב או חתימות שכל אות מהם באה בראש סטרופה אחת, בעוד טורי המחרוזת [...] משוחררים מזה. אבל גם כך לא הספיקו לפייטנים, על פי רוב, כ"ב אותיות האלפבית, והם נאלצו להוסיף עליהן חתימות, לעתים מסולסלות".
- 7 למחקר מקיף על פיוטי "מי כמוך" שנכתבו בצפון אפריקה ראו חזן והיטין-משיח, מי כמוך. וראו שם ביבליוגרפיה נרחבת בנושא.

אלהים צבאות גדל-לֶחַ וְעֹצְמָה – פיוט "מי כמוך" לחנוכה

מעיון בפיוט עולה שהוא סוטה במבנהו מתבנית "מי כמוך" המקובלת. ראשית, כל מחרוזת חוזרת לעצמה, כלומר יש כאן מבנה סטרופי עם חריזה המתחלפת ממחרוזת למחרוזת, ולא תבנית מעין-אזורית, שהיא המקובלת בפיוטי "מי כמוך".¹¹ אומנם, כמקובל בפיוטי "מי כמוך" הטור הרביעי בפיוט הוא שיבוץ מקראי, אך מאחר שכל מחרוזת חוזרת לעצמה, חסרה בו מילת קבע חוזרת – שהיא אחד ממאפייניה הבולטים של תבנית "מי כמוך". שנית, הפיוט קצר מאוד בהשוואה לפיוטי "מי כמוך"; יש בו 28 מחרוזות בלבד.¹² שלישית, אין בו אקרוסטיכון א-ב, והדבר משפיע לא רק על אורך הפיוט אלא גם על מבנהו. למשל, בפיוטי "מי כמוך" המושגות על אקרוסטיכון א-ב, המחרוזת השישית (של האות וי'ו) פותחת כמעט תמיד במילה "ויהי" (ובמקרים רבים – "ויהי בימי") – על דרך מגילת אסתר ובדומה לפיוטו של הלוי, ומחרוזת זו היא נקודת ההתחלה של סיפור המעשה, שבשלו נכתב הפיוט.¹³ לעומת זאת, מבחינת ארגון התכנים, יש נקודות דמיון בינו ובין פיוטי "מי כמוך" אחרים. כמקובל, הפיוט פותח בדברי שבח לקב"ה (מחרוזות א-ד), לאחריהם מתואר סיפור המעשה, החל במזימת האויב, דרך השתלשלות האירועים ועד לתבוסתו המוחלטת ומנוסתו (מחרוזות ה-כא). מפלת האויב מתוארת במודל סימטרי מהופך – כגודל ההתנשאות והרשעות כן גודל התבוסה והמפלה, והיא בבחינת נהפוך הוא, שכן תיאור כוחו הרב של האויב, יהירותו, תאוותנותו ורשעותו מדגיש את עוצמת הנס. בסיום באה קריאה לקיים את מנהגי החג לדורות וכן בקשת גאולה (מחרוזות כב-כח).¹⁴

סיפור המעשה המובא בפיוט הוא בעקבות המסופר במגילת אנטיוכוס. הוא פותח בציון התאריך "שְׁנַת רי"ג לְבִנְיָן בֵּית שְׁנִי" (מחרוזות ה); מתוארת בו מזימת הצורר "לְבַטֵּל שֶׁבֶת חֹדֶשׁ וּמִיָּלֶה" (מחרוזת ז); הדרישה "לְהַקְרִיב חֲזִיר בְּמָקוֹם כְּכֶשׁ וְשֶׁה" (מחרוזת י); תחבולתו של יוחנן, שהיא בבחינת "עֲנֶה פְסִיל פְּאֻלְתּוֹ" (מחרוזות יא-יד); וכן סיפור האישה שמלה את בנה "עַל רֹאשׁ הַחֹמָה" (מחרוזות טו). עוד נמצא בפיוט רמז למעשה יהודית (מחרוזת יט).

החריזה, כמקובל בשירה העברית בצפון אפריקה, משקפת את ההגייה שבפי

11 תדגי (מי כמוך לחנוכה) העמיד את הפיוט כאילו נכתב בתבנית מעין-אזורית.

12 לרוב מחזיקים פיוטי "מי כמוך" בין 40 ל-95 מחרוזות לערך; ראו חזן וחייטין-משיח, מי כמוך.

13 בן נאיים (מלכי רבנן, מג ע"א) ציין שראה פיוט "מי כמוך" אחר מאת ר' ידידיה מונסוניגו על צרה וצוקה שהייתה בפאס בשנת תקצ"ב, ואפשר שמדובר במחסור ששרר בזמן המצור שהטיל עבר ארחמאן על העיר פאס (1832) בעת מלחמתו בשבטים מורדים. על המצור הזה ראו הירשברג, תולדות היהודים, ב, עמ' 305; בשן, יהדות מרוקו, עמ' 41.

14 ראו בעניין זה חזן וחייטין-משיח, מי כמוך, עמ' 33-46.

הפייטנים.¹⁵ כך נמצא בפיוט חריזת חולם בשורוק/קיובין (במחרוזות יג, כג), חריזת חיריק בצירי/סגול (במחרוזות ה, יז, כב), חריזת שורקים ש-ש-ז-ס (במחרוזות י, יט, כד); וכן חריזת ב-ב (במחרוזות ג, טז) וחריזת מלעיל במלרע (במחרוזות יח, כא).¹⁶

הפיוט כפי שהשתמר בכתב היד "נאות מדבר" שונה מהנוסח שפרסם תדגי בעניינים קלים וגם בעניינים מהותיים. הברלים מצויים לאורך כל הטקסט, למן הכתובת ועד סוף הפיוט, והם ניכרים בציון חידודי לשון (יבואר מיד להלן), בתוכן, בכתיבת שמות האל, בכתיב מלא וחסר, בענייני דקדוק, בניקוד, בקיצורים ובמובאות.¹⁷ להלן דוגמאות להברלים בין הגרסאות. בדוגמאות השתמשנו בקיצור נ"מ לציון הנוסח שנמצא ב"נאות מדבר" ובקיצור י"ת לציון הנוסח שפרסם יוסף תדגי. הפיוט בשתי גרסאותיו מובא בשלמותו בנספח למאמר.

חידודי לשון

בגרסת "נאות מדבר" יש שימוש בסימן מעין תנוין,¹⁸ שתפקידו להבליט חידודי לשון. הנה כך:

נ"מ: זַרַע קוֹדֶשׁ כְּפָצִי יְרוּצוֹן / לְקַיִּים מְצוֹת הָאֵל יַעֲלֶצוֹן (מחרוזת כד).¹⁹ הסימן מרמז לרדי-משמעות של המילה האל, שהיא שם אלוהות וגם כינוי רמז קרוב לנסתרים

- 15 על השתקפות המבטא ביצירותיהם של חכמים יהודים צפון אפריקנים ראו חזן, שוואט, עמ' 48; חזן, בוג'נאח, עמ' 78-79; חזן ואלבאז, תהלה לרוד, עמ' 167-172; אלקיים, לשון, עמ' 346-350; הברמן, תולדות הפיוט והשירה, א, עמ' 253-258.
- 16 על ביצוען של התנועות הגבוהות והבינוניות ראו גרבל, הבחנות אחדות, עמ' 241-242 סעיפים 2-4; בר-אשר, מסורות ולשונות, עמ' 341; כ"ץ, קהילת ג'רבה, עמ' 62-74, עמ' 88-96; ממן, מסורת הקריאה, עמ' 84-86, 90-91; סטילמן, יהודי צפרו, עמ' 54-55. על ביצועם של העיצורים השורקים בפי יהודי צפון אפריקה ראו ברונר, מבוא, עמ' 37; גרבל, הבחנות אחדות, עמ' 236-237 סעיף 5; כ"ץ, קהילת ג'רבה, עמ' 12-16; בר-אשר, מסורות ולשונות, עמ' 349-351; ממן, מסורת הקריאה, עמ' 67-69; סטילמן, יהודי צפרו, עמ' 54. על ביצוע /b/ ראו בר-אשר, מסורות ולשונות, עמ' 272; ממן, מסורת הקריאה, עמ' 71; סטילמן, יהודי צפרו, עמ' 54.
- 17 נוסח נוסף – MS.1825.0407 – נמצא בספריית היודאיקה של אוניברסיטת ייל בניו הייבן. את כתב היד הזה לא ראינו, לכן לא נתייחס אליו אלא במקום אחד בלבד שהזכיר תדגי במאמרו. בדפוסים מקובל להחליף את הסימן בגרש או בגרשיים. במאמר זה השתמשנו בגרשיים.
- 19 נוסח נ"מ אינו מנוקד למעט במקומות אחדים, והניקוד של נוסח זה כאן ובנספח להלן הוא תוספת שלנו. לעומת זאת, את נוסח י"ת הבאנו בגרסת הכתיב בלבד (ללא הניקוד שהוסיף תדגי).

(כלומר, האלה). כך עולה מהכתוב שישראל ממהרים לקיים את המצוות האלה, שהן מצוות ה'.

בנוסח י"ת אין סימן לציון החידוד הלשוני, ומשום כך הטקסט מאבד את העיבוי הרעיוני ומתפרש כפשוטו – מצוות ה'.

נ"מ: חֲדַל אִישִׁים חֶסֶד שְׁפָמָה (מחרוזת א) – על פי "והתאוויתם לכם לגבול קדמה מחצר עינין שפמה" (במדבר לד 10). החידוד הלשוני הזה תואם את ההגייה שבפי משוררי צפון אפריקה, שבה אין הבחנה בין צד"י לסמ"ך ובין ש"ן לש"ן. חֲצַר מוחלפת בחֶסֶד ושְׁפָמָה (במלעיל, שְׁפָם 'שם מקום' עם ה"א המגמה) בשְׁפָם (שער פנים). כך מעמיד הדובר את עצמו כנער חסר בינה שטרם צימח זקנו ושפמו מול האל הכול יכול.

חידוד לשוני זה נמצא גם בנוסח י"ת, אך אין בו סימן להבליטו.²⁰

ויש שהבדלי כתיב הם שמטשטשים את חידוד הלשון, כך:

נ"מ: נָטַע נֶעְמָן לָקַח חֶרֶב חֲדָה / וַאֲשֶׁר ל"ו צָדָה / וַיִּזְבַּח אוֹתוֹ כְּזִבַּח תּוֹדָה / בְּדָבָר אֲשֶׁר זָדָה (מחרוזת יד).

השיבוץ "וַאֲשֶׁר ל"ו צָדָה" (לו – בוי"ו) הוא חידוד לשוני על פי "ואשר לא צדה" (שמות כא 13). בחידוד זה מוחלפת לא של שלילה בלו בוי"ו, כלומר מילת השלילה מוחלפת בל' היחס בנטיית נסתר. כך משתמע מהכתוב שהצורך שארב לו – הוא שנשחט, ונתקיימה בו הרעה שזומם לעשות. י"ת: הכתיב זהה למקור המקראי, כלומר לא באל"ף. היעדר החידוד הלשוני במקרה זה משבש את התוכן.

הבדלי תוכן

מחרוזת יא

נ"מ: יוֹחֲנָן כֹּהֵן הָרֵאשׁ כְּשִׁמוֹעַ אִמְרָתוֹ / אָמַר לְהִיּוֹת סֵר לְמִשְׁמַעְתּוֹ / אָכֵן לֹא יִהְיוּ זָרִים אִתּוֹ / עֲנָה כְּסִיל כְּאֹלֶתוֹ.

י"ת: יוחנן כהן רצה וקבל לעשות משפט עבדו / אכן לבדד ישב אין עוד מלבדו / וכל הגוים אין כנגדו / בגודל חסדו.

מחרוזת זו, בשני הנוסחים, מבוססת על המסופר במגילת אנטיוכוס אחרי שניקנור מצווה על יוחנן להקריב חזיר על המזבח. יוחנן כביכול נעתר, אך מבקש שכל הנוכחים

20 תדגי (מי כמוך לחנוכה, עמ' 222) ניסה להסביר את הצורה שפמה, ואין כל צורך בכך, שכן לפי גרסת כתב היד שהבאנו (ראו בנספח) מדובר בחידוד לשוני.

יעזבו את המקום בתואנה שקיים חשש לחייו אם ייחשף חטאו ברכים. לשני הנוסחים פתיחה זהה – "יִוְחַנָּן כֹּהֵן", אך מכאן ואילך המלל שונה לחלוטין, ובטור הרביעי אף ניכרת תפיסה שונה באשר ל"גורם המחולל", שהוביל לחיסולו של ניקנור: נוסח י"ת מתמקד ביסוד הניסי האלוהי – "בגודל חסדו", ואילו בנוסח נ"מ המיקוד הוא בתחבולה – "עֲנֵה כְּסִיל פְּאֻלְתּוֹ".

מחרוזת יג

נ"מ (גרסת פנים): בְּרוּךְ הַשֵּׁם יוֹחַנָּן בְּחִירוֹ / הוּא וְאָחִיו כְּלִי מְלַחֲמָתָם חָגְרוּ / וַיִּרְאֵת
ה' לָהֶם בְּחָרוֹ / אֵת מְשֻׁמֶרֶת אֲדָנָי שְׁמֵרוֹ.²¹
נ"מ (גרסת השוליים): בְּרוּךְ הַשֵּׁם פְּרִי עֵץ הָדָר / [...] לְיִשְׂרָאֵל בְּקוֹדֶשׁ גְּאֻדָּר / בְּרוּב
עוֹז וּגְבוּרָה וְהוֹד וְהָדָר / אָזַר כַּח יוֹחַנָּן וּבְקוֹדֶשׁ גְּאֻדָּר / וּבִיעַר אוֹיְבוֹ כְּקוֹץ וַדְּדָר /
[אִישׁ לֹא] נְעָדָר.
י"ת: בְּרוּב עוֹז וּגְבוּרָה וְהוֹד וְהָדָר / אָזַר כַּח יוֹחַנָּן וּבְקוֹדֶשׁ גְּאֻדָּר / וּבִיעַר אוֹיְבוֹ כְּקוֹץ
וַדְּדָר / אִישׁ לֹא נְעָדָר.

בנוסח נ"מ מובאות שתי גרסאות. האחת היא גרסת הפנים, המוצבת במקומה ברצף הפיוט, והאחרת כתובה בשוליים. מעניינת במיוחד דווקא גרסת השוליים, הקרובה לנוסח י"ת. יש לקרואה מלמטה למעלה (כך מתחייב מהאקרוסטיכון), ויש בה מחיקות. ברור שגרסת השוליים היא גרסה מאוחרת, שאת גיבושה הסופי אנחנו מוצאים בטקסט שהביא תדגי (י"ת). בגרסת השוליים ניכר שנעשו שני ניסיונות שכתוב – גרסה אחת נדחתה תוך כדי כתיבתה, והאחרת התקבלה. מבחינת המיקוד, המחרוזת בגרסה המאוחרת מוקדשת כל כולה ליוחנן הכוהן ולגבורתו האישית. לא כן הגרסה המוקדמת, בזו נזכרים גם אחיו הגיבורים, ומודגשת דבקותם בדרך ה'.

מעניין לציין שהמחרוזת של גרסת הפנים ב"נאות מדבר" מצויה בכתב היד MS.1825. 22,0407 ונלמד מכאן שדווקא הנוסח שנדחה והוחלף תוך כדי כתיבת הפיוט הוא שהתגלגל להעתקה מאוחרת.

מחרוזת כא

נ"מ: רֹבֵב שִׁמְךָ לֹא נִמְצָא רַק / רָחֵם הָאֵל עָמוּ וְנִמְצָאת פֶּךָ אַחַת / חֲתוּמָה צְרוּרָה שְׁמוּרָה
וּמּוֹנַחַת / שְׂרֵתָה בָּהּ בְּרָכָה וְשִׁמְנָה לֹא נִפְחַת / וְהִיא כְּפּוֹרְחַת.

21 ראו תדגי, מי כמוך לחנוכה, עמ' 229.

22 ראו לעיל הערה 17.

י"ת: רחם האל עמו ונמצאת פך אחת / חתומה צרורה שמורה ומונחת / שרתה בה ברכה ושמנה לא נפחת / והיא כפורחת.
 בנוסח נ"מ רואים בכירור שהכותב נמלך בדעתו ושכתב את הטור הראשון תוך כרי העמדת המחרוזת ולא לאחר מעשה.

כתיבה, כתיב, דקדוק וניקוד

כתיבת שמות האל

בנוסח "נאות מדבר" יש כמה דרכים להימנעות מציון שמות קודש.
 נ"מ: השם – שְׁפִל הַשֵּׁם עֲצָתוֹ; בְּרוּךְ הַשֵּׁם יוֹחֲנָן בְּחִירוֹ; טָמְאוּ מִקְדָּשׁ הַשֵּׁם שְׁמָנִים וּפְתִילוֹת.
 י"ת: אין שימוש במילה השם.
 נ"מ: אלרים – קִרְבַּת אֱלֹדִים יִחְפְּצוּן; לצד: אלהים – אֱלֹהִים צְבָאוֹת גְּדֹל־כֹּחַ וְעוֹצְמָה.
 י"ת: תמיד אלהים.
 לעומת זאת נמצא בנ"מ פעם אחת שימוש בלשון אדנות: אֶת מִשְׁמֶרֶת אֲדֹנָי שְׁמְרוּ.
 י"ת: המחרוזות עם הטור הזה אינה מצויה.

כתיב – חסר ומלא

ההבדלים בכתיב חסר ומלא ספורדיים, ואי אפשר להצביע על מגמה. מעניינים ההבדלים האלה:
 נ"מ: השם הפרטי מתייה נכתב תמיד מלא (3x). כידוע, הוספת יו"ד לציון תנועת i בהברה סגורה לא מוטעמת אינה מקובלת, אפילו לא במגילות הגנוזות המצטיינות בכתיב מלא ומלא דמלא.
 י"ת: תמיד חסר – מתתיה.

נ"מ: הוספת י' לציון e בהברה פתוחה, כגון: עולילות, שארית.
 י"ת: הכתיב חסר – עוללות, שארית.
 נ"מ: וי"ו עיצורית באמצע מילה נכתבת פעמיים בצורה יוני, אך אינה מוכפלת בעושים ובקויתי.
 י"ת: תמיד חסר – יוני, עושים, קויתי.

ענייני דקדוק

הבדל בנטיית הפועל לציון זמן עבר:
 נ"מ: וַיִּגְרֶשׁ כָּל הָעוֹמְדִים בְּבֵיתוֹ.
 י"ת: וגירש כל העומדים בביתו.

הבדל בשימוש במילת היחס המוצרכת את:
 נ"מ: וְלֹהֲבַעַל לְהִגְמוֹן אֶת עֲצָמָה קִדְּשָׁה.
 י"ת: וְלֹהֲבַעַל לְהִגְמוֹן עֲצָמָה קִדְּשָׁה.

ניקוד

בנוסח נ"מ אין ניקוד, למעט מקומות ספורים, לרוב בראשי מחרוזות: יָזַם (ניקוד מלא), רָבַת (רי"ש מנוקדת בקמץ), יַעֲשֶׂה (שי"ן ללא נקודה שמאלית), נָחַם (ניקוד מלא), בָּרוּךְ (בי"ת בשווא וללא דגש). תדגי (מי כמוך לחנוכה, עמ' 222) ניקד בָּרוּךְ בקמץ, ויש בכך סטייה מהניקוד שהפייטן הוסיף למילה זו. כתוצאה מכך נגרם שינוי במבנה התחבירי ובמשמעותו של הטור השירי: הצירוף "בָּרוּךְ השם" עומד כמאמר מוסגר, ואילו "בָּרוּךְ השם" הוא תמורה ליוחנן. נראה שהפייטן הוסיף בכוונה את השווא, כדי למנוע את הקריאה האחרת.

קיצורים ומובאות

בכתובת הפיוט נמצאו הבדלים בסימון קיצורי מילים, אך אין לדעת אם בנוסח שהביא תדגי הועתקו הסימנים מן המקור כצורתם או שונו בעקבות הרגלי הסימון של המעתיק או של המהדיר.
 נ"מ: עי' (= על ידי) / י"ת: ע"י.
 נ"מ: מש"ה (= מה שאמר הכתוב) / י"ת: שה"כ (= שאמר הכתוב).
 נ"מ: כח (= 28) / י"ת: כ"ח.

כמו כן יש בכתובת הבדלים במובאות:
 נ"מ: לא ימושו מפיד וכו' / י"ת: לא ימושו מפיד ומפי זרעך וכו'.

זיהוי המחברים ומנהג כתיבתם

במאמרו ייחס תדגי את הפיוט לר' ידידיה מונסוניגו ונימק את קביעתו כך: "מתוך הדברים שבכתובת אנו למדים שהפיוט נכתב בידי שני משוררים – ר' רפאל אהרן ור' ידידיה מונסוניגו. ברם הואיל והפיוט נושא את חתימת ר' ידידיה מונסוניגו [אני אני ידידיה בן רפאל אהרן חזק חזק], ייחסנוהו לבן ולא לאב".²³ נראה לנו שקביעה זו בעייתית, ואין ספק שיש לייחס את הפיוט גם לר' רפאל אהרן מונסוניגו.

23 תדגי, מי כמוך לחנוכה, עמ' 215. ההדגשה והכתוב בסוגריים המרובעים שלנו.

ראשית, מעיון בצילום של החיבור עולה בוודאות שמדובר בכתב ידו של ר' רפאל ולא בכתב היד של ר' ידידיה. שנית, ר' רפאל הוא הדובר בכתובת, ולא זו בלבד שציינ בה את העובדה שכתבו את הפיוט יחדיו, הוא אף נימק את כתיבתם המשותפת באומרו: "ספור הנס לחנוכה יסדתיהו אני ובני ידידי הי"ו כי"ר לפי שהנס נעשה עי' מתיתיה ובניו יחד הבנים והאבות ולכן גם בשיר זה נעשה בצירוף האב והבן". מדברים מפורשים אלו ומהנימוק נלמד שיש לייחס את הפיוט לשני כותבים ולא לכותב אחד. העובדה שכתבו יחד עולה לא רק מן האמירה הברורה הזאת אלא גם מלשון המדבר שמונסוניגו האב נוקט: "יסדתיהו אני ובני" – לשון זו מרמזת שר' רפאל הוא הכותב הדומיננטי.

ועוד זאת, בכתובת נאמר: "ובראשי הבתים רמוז שמותינו אנחנו שנינו וזה סי' אני אני ידידיה בן רפאל אהרן חזק חזק". ההיגד "רמוז שמותינו אנחנו שנינו" מנחה את הקורא לעיין באקרוסטיכון בעין בוחנת ולהתמודד עם תחבולת הרמז. הוא בא להפנות את תשומת ליבו לכך שבאקרוסטיכון מצויים שמותיהם של שני כותבים (1. ידידיה; 2. רפאל אהרן), ואל לו לייחסו בטעות לכותב אחד בלבד. לבד מאזכור שני השמות באקרוסטיכון, החזרה על המילה אני (ואולי אף החזרה על המילה חזק) הן רמז תומך נוסף לכך שמדובר בשני כותבים. יושם אל לב גם שחלוקת המחרוזות בין השניים סימטרית וזהה: שמונה המחרוזות בחתימת "ידידיה בן" – כנגד הבן, ושמונה המחרוזות בחתימת "רפאל אהרן" – כנגד האב; וכמו כן שלוש מחרוזות באקרוסטיכון אני ושלוש באקרוסטיכון חזק – כנגד הבן, וכך גם שלוש ושלוש – כנגד האב. סך הכול י"ד מחרוזות בעבור הבן ועוד י"ד בעבור האב (יחד שתי י"דיים), ובא מניינן לכדי כ"ח. כך קברו יחדיו י"ד בי"ד במשנה כ"ח למלאכת השיר.

אפשר שהכתיבה המשותפת היא חלק מתהליך חניכה שבו הכניס האב את בנו ברזי הכתיבה הפיוטית לסוגיה, ובשל כך חתימת האב הובאה בפיוט ברמז וחתימת הבן בגלוי. ואולם השערה זו היא בחזקת ספק, שכן הפיוט אינו נושא תאריך.²⁴ עצם כתיבתו של פיוט במשותף בידי שני כותבים מעניינת, אך אינה ייחודית לכני משפחת מונסוניגו; היא קיימת בשירת השבחה העברית של צפון אפריקה. חזן ואלבאז הזכירו את הפיוט "אני לדודי דעת מלאתני" שכתבו ר' דוד חסין ור' יעקב אלמאליח במשותף – בחלוקת מחרוזות השיר ביניהם.²⁵

24 השערה דומה בדבר תהליך החניכה העלה גם תדגי במאמרו, והיא אף משמשת אותו לחיזוק קביעתו שיש לייחס את הפיוט לכותב אחד, והוא ר' ידידיה (תדגי, מי כמוך לחנוכה, עמ' 215–216).

25 חזן ואלבאז, תהלה לדוד, עמ' 108.

ההשוואה בין שתי גרסאות הפיוט מבליטה לא רק את ההבדלים ביניהן אלא גם כמה עובדות על אופן כתיבתו של הטקסט, שכתובו והעתקתו. כמו כן היא מאפשרת לנו לאשרר את הקביעה באשר לגרסת המקור. אין ספק שהטקסט שנמצא בקובץ "נאות מדבר" הוא המקור, והנוסח שהביא תדגי במאמרו הוא העתקה מאוחרת. הימצאותו של הפיוט בחיבור "נאות מדבר" שיצא מתחת ידיו של ר' רפאל אהרן מונסוניגו, העובדה שנכתב בכתב ידו, ותהליך השכתוב שהשתמר בכתב היד (המחיקות, התוספות והכתיבה בשוליים) – כל אלה הם עדות ברורה לראשוניותו של הנוסח שב"נאות מדבר". נראה שהכותבים שקדו על מלאכת הכתיבה, חזרו ושינו, הוסיפו וגרעו, עד שהוציאו מתחת ידיהם גרסה שתהא נאה וראויה לפי אמות המידה שקבעו.²⁶ באשר לנוסח המאוחר, נראה שהמעתיק לא היה מודע לחידודי הלשון ששובצו בפיוט, והוא אף לא הכיר את הסימן הגרפי (מעין תנוין) שבא להבליטם בטקסט. משום כך, בכמה מקומות יצא הטקסט המאוחר מדולדל מבחינה רעיונית בהשוואה לטקסט המקורי. תדגי כתב כי הרב-המהדיר, שהוא מצאצאי ר' רפאל אהרן ור' ידידיה, הנהיג את קריאת ה"מי כמוך" לחנוכה בבית הכנסת ששימש בו שליח ציבור, וכך הוציא את הפיוט מאלמוניותו.²⁷ אפשר לשער כי בשל השימוש התדיר בפיוט בבית הכנסת הוא זכה להעתקות וכך נחשף גם לשינויים.

נספח: השוואת נוסחי הפיוט "מי כמוך" לחנוכה²⁸

הנוסח שמביא יוסף תדגי [י"ת]	מתוך צילום כתב היד "נאות מדבר" [נ"מ]
סיפור הנס לחנוכה יסדתיהו אני ובני ידידי הי"ו כ"ר [ה' יחייהו ויזכהו כן יהי רצון] לפי שהנס נעשה ע"י [על ידי] מתתיה ובניו יחד הבנים והאבות. ולכן גם בשיר זה נעשה בצירוף האב והבן יה"ר [יהי רצון] שתעמוד לנו זכות מתתיה ובניו ויקויים בנו מ"ש [מה שכתוב] 'לא ימושו מפיד זרעך' וכו'.	ספור הנס לחנוכה יסדתיהו אני ובני ידידי הי"ו כ"ר [ה' יחייהו ויזכהו כן יהי רצון] לפי שהנס נעשה ע"י [על ידי] מתתיה ובניו יחד הבנים והאבות ולכן גם בשיר זה נעשה בצירוף האב והבן יה"ר [יהי רצון] שתעמוד לנו זכות מתתיה ובניו ויקויים בנו מ"ש [מה שכתוב] לא ימושו מפיד וכו' ויש בו כח בתים לקיים מה משה [מה

26 על מקור ושכתוב אצל ר' רפאל אהרן מונסוניגו ראו חייטין-משיח, מעשה פיוסין.
 27 תדגי, מי כמוך לחנוכה, עמ' 209. ייתכן שהרב-המהדיר הוא שייחס את הפיוט לר' ידידיה, ומכאן מקור הטעות.
 28 ההבדלים מסומנים באותיות מודגשות. לעניין הניקוד ראו לעיל הערה 19.

<p>שֹׁאמֵר הַכְּתוּב] כַּח מַעֲשֵׂי הַגִּיד לַעֲמֹ וּבְרֵאשֵׁי הַבְּתִים רִמּוֹז שְׁמוֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ שְׁנִינוּ וְזֶה סִי' [=סִימְנוֹ] אֲנִי יְדִידִיהָ בֶן רַפְאֵל אַהֲרֹן חֹזֵק חֹזֵק.</p>	<p>[=שֹׁאמֵר הַכְּתוּב] כַּח מַעֲשֵׂי הַגִּיד לַעֲמֹ. וּבְרֵאשֵׁי הַבְּתִים רִמּוֹז שְׁמוֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ שְׁנִינוּ. וְזֶה סִי' [=סִימְנוֹ] אֲנִי יְדִידִיהָ בֶן רַפְאֵל אַהֲרֹן חֹזֵק חֹזֵק.</p>
<p>מִי כְמוֹךָ וְאִין כְּמוֹךָ / מִי דוֹמָה לָךְ וְאִין דוֹמָה לָךְ</p>	<p>מִי כְמוֹךָ וְאִין כְּמוֹךָ / מִי דוֹמָה לָךְ וְאִין דוֹמָה לָךְ</p>
<p>אֱלֹהִים צְבָאוֹת גְּדוֹל־כַּח וְעוֹצְמָה אֵיךְ יִקְדַּמְךָ צוּרִי וּבְמָה חֲדַל אִישִׁים חֹסֵר שְׁפָמָה עֶפֶר מִן הָאֲדָמָה</p>	<p>א אֱלֹהִים צְבָאוֹת גְּדוֹל כַּח וְעוֹצְמָה אֵיךְ יִקְדַּמְךָ צוּרִי וּבְמָה חֲדַל אִישִׁים חֹסֵר שְׁפָמָה עֶפֶר מִן הָאֲדָמָה</p>
<p>נִרְתַּע לְבִי אֲבָדוֹ עֲשֵׁתוֹנוֹתַי אֵיךְ אִישׁ בַּחֲטָא מְלֵא עַל גְּדוּתַי יְסַפֵּר חֲסָדֵי הָאֵל וְנִפְלְאוֹתַי לְבַנֵּי יִשְׂרָאֵל עֲלִילוֹתַי</p>	<p>ב נִרְתַּע לְבִי אֲבָדוֹ עֲשֵׁתוֹנוֹתַי אֵיךְ אִישׁ בַּחֲטָא מְלֵא עַל כֹּל גְּדוּתַי יְסַפֵּר חֲסָדֵי הָאֵל וְנִפְלְאוֹתַי לְבַנֵּי יִשְׂרָאֵל עֲלִילוֹתַי</p>
<p>יִרְאֵי שְׁמֶךָ יִשְׁכּוֹנֵי דְבָר מֵה לְתַבְּנֵן אֶת הַבֵּר קוּם קְרֵא לְאַלְהֵיךָ בְּלֵב נִשְׁבֵּר מִמְצֹא חֲפִצְךָ וְדַבֵּר דְבָר</p>	<p>ג יִרְאֵי שְׁמֶךָ יִשְׁכּוֹנֵי דְבָר מֵה לְתַבְּנֵן אֶת הַבֵּר קוּם קְרֵא לְאַלְהֵיךָ בְּלֵב נִשְׁבֵּר מִמְצֹא חֲפִצְךָ וְדַבֵּר דְבָר</p>
<p>אֲזִ אֲמַרְתִּי הִנֵּה בָאתִי וְעַל דְּלִתִּי רַחֲמֶיךָ דִּפְקַתִּי וְאֲנִי עֲלֶיךָ בְּטַחְתִּי חֲלַקִּי ה' אֲמַרְתִּי</p>	<p>ד אֲזִ אֲמַרְתִּי הִנֵּה בָאתִי וְעַל דְּלִתִּי רַחֲמֶיךָ דִּפְקַתִּי וְאֲנִי עֲלֶיךָ בְּטַחְתִּי חֲלַקִּי ה' אֲמַרְתִּי</p>
<p>נִפְלְאוֹת עֲשִׂית סִתְרִי וּמַגִּינִי בְּשַׁנַּת רִי"ג לְבַנִּין בֵּית שְׁנֵי בְּקוּם עֲלִינוּ גּוֹי נְבֵל יוֹנִי וְעוֹז פְּנִי יִשׁוּנָא</p>	<p>ה נִפְלְאוֹת עֲשִׂית סִתְרִי וּמַגִּינִי בְּשַׁנַּת רִי"ג לְבַנִּין בֵּית שְׁנֵי בְּקוּם עֲלִינוּ גּוֹי נְבֵל יוֹנִי וְעוֹז פְּנִי יִשׁוּנָא</p>
<p>יּוֹשֵׁב הַכְּרוּבִים אֲדוֹן עֲזוּיִנוּ מִגֵּן יִשְׁעֵינוּ מִשְׁגֵּב בְּעַדֵּינוּ לֹא נָתַן לְמוֹט רְגְלֵינוּ וַיִּפְרְקֵנוּ מִצְרֵינוּ</p>	<p>ו יּוֹשֵׁב הַכְּרוּבִים אֲדוֹן עֲזוּיִנוּ מִגֵּן יִשְׁעֵינוּ מִשְׁגֵּב בְּעַדֵּינוּ לֹא נָתַן לְמוֹט רְגְלֵינוּ וַיִּפְרְקֵנוּ מִצְרֵינוּ</p>
<p>יַעֲצוּ עֲצוֹת הַגְּדִילוֹ רַעְתָּם הַחֲטָאִים הָאֵלֶּה בְּנַפְשׁוֹתָם לְבַטֵּל שַׁבַּת חֲדָשׁ מִלֵּה שְׁלֵשְׁתָּם טַח מְרֹאוֹת עֵינֵיהֶם מֵהִשְׁכַּל לְבוֹתָם</p>	<p>ז יַעֲצוּ עֲצוֹת הַגְּדִילוֹ רַעְתָּם הַחֲטָאִים הָאֵלֶּה בְּנַפְשׁוֹתָם לְבַטֵּל שַׁבַּת חֲדָשׁ וּמִיֵּלֶה שְׁלֵשְׁתָּם טַח מְרֹאוֹת עֵינֵיהֶם מֵהִשְׁכַּל לְבוֹתָם</p>

<p>ח</p> <p>דרשו מחבואות לבא כם איש וביתו דת אל שמרו עמו וצאן מרעיתו לקיים מצות שבת כהלכתו הקיפם אויב בחרבו ובקשתו שפך כאש חמתו</p>	<p>ח</p> <p>דת אל שמרו עמו וצאן מרעיתו לקיים מצות שבת כהלכתו הקיפם אויב בחרבו ובקשתו שפך כאש חמתו</p>
<p>ט</p> <p>יזם צורך באון ותחבולות גזר על הנשים והבתולות להיות תחילה להגמון נבעלות כאחת הנבלות</p>	<p>ט</p> <p>יזם צורך באון ותחבולות גזר על הנשים והבתולות להיות תחילה להגמון נבעלות כאחת הנבלות</p>
<p>י</p> <p>דבר גבורות גזר דין קשה גזר על הכהן המקריב אשה להקריב חזיר במקום כבש ושה וכן לא יעשה</p>	<p>י</p> <p>דבר גבורות גזר דין קשה גזר על הכהן המקריב אשה להקריב חזיר במקום כבש ושה וכן לא יעשה</p>
<p>יא</p> <p>יוחנן כהן רצה וקבל לעשות משפט עברו אכן לבדד ישב אין עוד מלברו וכל הגוים אין כנגדו בגודל חסדו</p>	<p>יא</p> <p>יוחנן כהן רצה וקבל לעשות משפט עברו אכן לבדד ישב אין עוד מלברו וכל הגוים אין כנגדו בגודל חסדו</p>
<p>יב</p> <p>הפתי האמין והסכימה דעתו לעשות ככל אשר ציוה אותו וגירש כל העומדים בביתו שכל ה' עצתו</p>	<p>יב</p> <p>הפתי האמין והסכימה דעתו לעשות ככל אשר ציוה אותו וגירש כל העומדים בביתו שכל ה' עצתו</p>
<p>יג/1</p> <p>ברוך השם יוחנן בחירו הוא ואחיו כלי מלחמתם חגרו ויראת ה' להם בחרו את משמרת אדני שמרו²⁹</p> <p>ברוך השם פרי עין הדר [...] לישראל בקודש נאדר]</p>	<p>יג/1</p> <p>ברוך השם יוחנן בחירו הוא ואחיו כלי מלחמתם חגרו ויראת ה' להם בחרו את משמרת אדני שמרו²⁹</p> <p>ברוך השם פרי עין הדר [...] לישראל בקודש נאדר]</p>
<p>יג/2</p> <p>ברוב עוז וגבורה והוד והדר אזר כח יוחנן ובקודש נאדר וביער אויבו כקוץ ודרדר [איש לא נעדר³⁰]</p>	<p>יג/2</p> <p>ברוב עוז וגבורה והוד והדר אזר כח יוחנן ובקודש נאדר וביער אויבו כקוץ ודרדר איש לא נעדר</p>

29 מחרוזת זו מצויה בכתב היד MS.1825.0407; ראו תדגי, מי כמוך לחנוכה, עמ' 229.

30 המחרוזת הזאת כתובה בשוליים בשתי שורות, כך: "(1) וביער אויבו כקוץ ודרדר [איש לא] נעדר (2) ברוב עוז וגבורה והוד והדר אזר כח יוחנן ובקודש נאדר". ויש לקרואן מלמטה למעלה כמתחייב מן האקרוסטיכון. הצבנו את הטורים בסדר שיש לקרואם ולא בסדר כתיבתם בכתב היד.

<p>יד נטע נעמץ לקח חרב חדה ואשר לא צדה ויזבח אותו כזבח תודה בדבר אשר זדה</p>	<p>נטע נעמץ לקח חרב חדה ואשר ל"ו צדה ויזבח אותו כזבח תודה בדבר אשר זדה</p>
<p>טו רבת מעלות איומה כנדגלות על ראש חומה עלתה במעלות ותמול בנה ותצעק בהמולות חתן דמים למולות</p>	<p>רבת³¹ מעלות איומה כנדגלות על ראש חומה עלתה במעלות ותמל בנה ותצעק בהמולות חתן דמים למולות</p>
<p>טז פרח שושן ענף עין עבות עופר אילים גבור בקרבות עשה באויביו נקמות רבות כל האלות הכתובות</p>	<p>פרח שושן ענף עין עבות עופר אילים גבור בקרבות עשה באויביו נקמות רבות כל האלות הכתובות</p>
<p>יז אז נבהלו עדת מריעים היו תועי רוח מוכים ונגועים מסך בקרבם רוח עויעים ה' באפו יבלעם</p>	<p>אז נבהלו עדת מריעים היו תועי רוח מוכים ונגועים מסך בקרבם רוח עויעים ה' באפו יבלעם</p>
<p>יח לבשו מעיל קנאה צבאות מעלה ובאלף ושמונים רבוא עשו כלה נצו גם נעו ירדו בבהלה חיים שאולה</p>	<p>לבשו מעיל קנאה צבאות מעלה ובאלף ושמונים רבוא עשו כלה נצו גם נעו ירדו בבהלה חיים שאולה</p>
<p>יט אגן הסהר נתיעצה עצה ולהבעל להגמון עצמה קדשה ותכרות ראשו ותלך במרוצה לזאת יקרא אשה</p>	<p>אגן הסהר נתיעצה עצה ולהבעל להגמון את עצמה קדשה ותכרות ראשו ותלך במרוצה לזאת יקרא אשה</p>
<p>כ הדור אתם ראו חזו מפעלות בני נבל צורם לבלות טמאו מקדש ה' שמנים ופתילות לא השאירו עוללות</p>	<p>הדור אתם ראו חזו מפעלות בני נבל צורם לבלות טמאו מקדש השם שמנים ופתילות לא השאירו עוללות</p>
<p>כא רחם האל עמו ונמצאת פך אחת חתומה צרורה שמורה ומונחת שרתה בה ברכה ושמנה לא נפחת והיא כפורחת</p>	<p>רחם האל עמו ונמצאת פך אחת חתומה צרורה שמורה ומונחת שרתה בה ברכה ושמנה לא נפחת והיא כפורחת</p>

31 כך ניקד הפייטן.

כב	נאדר בקדש מתתיה הזקן כאשר תמו המציקין והמעיקין לזכרון הנס עמד ותיקן הנרות הללו אנו מדליקין	נאדר בקודש מתייתה הזקן כאשר תמו המציקין והמעיקין לזכרון הנס עמד ותקן הנרות הללו אנו מדליקין
כג	חובה הטיל עלינו לשמור מצות הדלקה ובכל יום לאמר שיר ושבח הלל גמור זכור ושמור	חובה הטיל עלינו לשמור מצות הדלקה ובכל יום לאמר שיר ושבח הלל גמור זכור ושמור
כד	זרע קדש כצבי ירוצון לקיים מצות האל יעלצון ואותו יום יום ידרושון קרבת אלהים יחפצון	זרע קודש כצבי ירוצון לקיים מצות/מצות האל יעלצון ואותו יום יום ידרושון קרבת אלהים יחפצון
כה	קויתי עוד ימינו ירים לקבץ עררי צאנו הנפזרים וישמד יאבד רשעים אכזרים ואויבי ה' כיקר כרים	קויתי עוד ימינו ירים לקבץ עררי צאנו הנפזרים וישמד יאבד רשעים אכזרים ואויבי ה' כיקר כרים
כו	חלותי עוד לעוזר דלים להחיות רוח שפלים ישמיד ויאבד כל עובדי פסילים הנחמים באלים	חלותי עוד לעוזר דלים להחיות רוח שפלים ישמיד ויאבד כל עובדי פסילים הנחמים באלים
כז	זכרו נפלאות אל ברכו שמו ברוך שברא בעולמו פרי צדיק מתתיה ובניו עמו יראי ה' וחושבי שמו	זכרו נפלאות אל ברכו שמו ברוך שברא בעולמו פרי צדיק מתתיה ובניו עמו יראי ה' וחושבי שמו
כח	קבץ נא שארית עדתך הנהלאה והוסיף עוד ירך הנפלאה ונברך לשמך ברכת הוראה אשירה לה' כי גאה גאה	קבץ נא שארית עדתך הנהלאה והוסיף עוד ירך הנפלאה ונברך לשמך ברכת הוראה אשירה לה' כי גאה גאה

הקיצורים הביבליוגרפיים

אליצור, שירת החול = ש' אליצור, שירת החול העברית בספרד המוסלמית, א-ג, תל אביב תשס"ד
אלקיים, לשון = ש' אלקיים, לשון הפיוט העברי במרוקו במאות ה"ח-כ', עבודת דוקטור, אוניברסיטת בראילן, תשנ"א

בן נאיים, מלכי רבנן = י' בן-נאיים, מלכי רבנן, ירושלים תרצ"א
 בר-אשר, מסורות ולשונות = מ' בר-אשר, מסורות ולשונות של יהודי צפון אפריקה,
 ירושלים-אשקלון תשנ"ט

L. Brunot, *Introduction à l'arabe marocain*, Paris 1950 = מבוא
 בשן, יהדות מרוקו = א' בשן, יהדות מרוקו, עברה ותרבותה, תל אביב 2000
 I. Garbell, "Quelques observations sur les phonèmes = הבחנות אחדות
 de l'hébreu biblique et traditionnel", *Bulletin de la Société de Linguistique
 de Paris* 50 (1954), pp. 231-243
 הברמן, תולדות הפיוט והשירה = א"מ הברמן, תולדות הפיוט והשירה, א-ב, רמת
 גן תש"ל

הירשברג, תולדות היהודים = ח"ז הירשברג, תולדות היהודים באפריקה הצפונית,
 א-ב, ירושלים תשכ"ה

חזן, בוג'נאח = א' חזן, פיוטי רבי משה בוג'נאח איש טריפולי, ירושלים תשמ"ט
 חזן, שוואט = א' חזן, שירי פרגי שוואט, ירושלים תשל"ו
 חזן, תורת השיר = א' חזן, תורת השיר בפיוט הספרדי, ירושלים תשמ"ו
 חזן ואלכאז, תהלה לרוד = א' חזן וד"א אלכאז, תהלה לרוד: קובץ שירתו של רבי
 דוד בן חסין זצ"ל, פייטנה של יהדות מרוקו, לוד תשנ"ט
 חזן וחיטין-משיח, מי כמוך = א' חזן ור' חיטין-משיח, מי כמוך: פיוטים על נס
 והצלה מקומיים בקהילות צפון אפריקה, באר שבע תשע"ג
 חיטין-משיח, מעשה פיוסין = ר' חיטין-משיח, "מעשה פיוסין: שתי גרסות לאיגרת
 התנצלות מחורזת מאת ר' רפאל אהרן מונסוניגו", ביקורת ופרשנות 39 (תשס"ז),
 עמ' 205-220

חיטין-משיח ולביא, איגרות מחורזות = ר' חיטין-משיח ות' לביא (עורכות), מ"נאות
 מדבר": איגרות מחורזות מאת ר' רפאל אהרן מונסוניגו, ירושלים תש"ע
 חיטין-משיח ולביא, ידידיה = ר' חיטין-משיח ות' לביא, "שני פיוטי בקשה מאת
 ר' ידידיה מונסוניגו", מחקרי ירושלים בספרות עברית כט (תשע"ז), עמ'
 93-107

כ"ץ, קהילת ג'רבה = ק' כ"ץ, מסורת הקריאה של קהילת ג'רבה במקרא ובמשנה:
 תורת ההגה והפועל (עדה ולשון ב), ירושלים תשל"ח
 לביא, שירים ופיוטים = ת' לביא (עורכת), ב"נאות מדבר": שירים ופיוטים מאת ר'
 רפאל אהרן מונסוניגו, לוד תשע"ז

ממן, מסורת הקריאה = א' ממן, "מסורת הקריאה של יהודי תיטואן במקרא ובמשנה:
 פרקים בתורת ההגה", מסורות א (תשמ"ד), עמ' 51-120
 משאש, נר מצוה = י' משאש, ספר נר מצוה, ירושלים תשכ"ט

נג'ארה, זמירות ישראל = י' נג'ארה, זמירות ישראל, בעריכת י' פריס-חורב, תל אביב תש"ו

N. A. Stillman, *The Language and Culture of the Jews of Sefrou, Morocco*, Manchester 1988

פליישר, היוצרות = ע' פליישר, היוצרות בהתהוותם ובהתפתחותם, ירושלים תשמ"ד
 תדגי, מי כמוך לחנוכה = י' תדגי, "פיוט 'מי כמוך' לחנוכה לר' ידידיה מונסוניגו",
 מ' בר-אשר וס' פראד (עורכים), עיונים בתרבותם של יהודי צפון-אפריקה: כתבים

מוהדרים ומוערים, ניו הייבן וירושלים 2015, עמ' 205–248

תירוש-בקר, מי כמוך = ע' תירוש-בקר, "שרח לפיוט 'מי כמוך' לר' יהודה הלוי
 בערבית יהודית מאלג'יריה", מסורות יג-יד (תשע"ז), עמ' 315–369